

Qismət Yunusoğlu

Bakı Dövlət Universitetinin
müəllimi

(1 yazı)

oğul nəslindən olan Sarı Yaquubun şərafinə orotoponim dəyişdirilib. İnzibati-ərazi vahidi kimi Sarı Yaquub kəndinin ümumi ərazisi 4800 hektardır, bundan 1800 hektar əkin, 300 hektar isə ollaq və biçənəkdir.

"Qafqaz haqqında məlumatlar toplusu"nun 1880-ci il nəşrində göstərilir ki, Yeni Bəyazid qəzasının Sarı Yaquub kəndində 1873-cü ildə aparılmış qeydiyyatı görə 32 "tüstü"(həyə) var, 294 nəfər əhali yaşayıyır ki, hamısı Azərbaycan türkləridir.

1912-ci il "Qafqaz təqvimi"nin məlumatında isə bu rəqəm 604 nəfər göstərilir.

1988-ci ildə hay kilsəsinin aramsız hücumları zamanı kənddə

zib-oxumaq istedadı, ağılı və zehni olduğundan Bakı şəhərində təşkil edilmiş savadsızlığın ləğvi kurslarında ictimai-siyasi savad və rən qismüddətli təhsil alır, geri doğma kəndinə qayıdıb və Sarı Yaquub kənd icraiyyə Komitəsinin işinin təşkilində bilavasitə iştirak edib.

1920-1921-ci illərdə həy-daşnak silahlı quldurları tərəfindən doğma ocaqlarından didərgin salınmış Sarı Yaquub, Qoşabulaq və Qayabaş kəndlərinin əhalisinin geri qayıtmasında (Kəlbəcər, Gədəbəy, Laçın, Dastəfur (Daşkəsən) .. nahiyyələrindən), onların yerbəyər edilməsində, dağıdılmış həyəllərin bərpa edilməsində yaxından iştirak etmiş və bu işlərlə

briqadası ən gəlirli sahə olub, əkinçilikdə taxıl, tütün sahələrinin məhsuldarlığı yüksək idi. Həyəyanı sahələrdə meyvə bağları geniş sahə tuturdu. Örüş, ollaq, biçənək yerləri kimi Tərsa dağının, Sarıyer yaylaqlarının güllü-çiçəkli obaları ilin iyun-avqust aylarında tərəkəmə elatının oylağına çevrilirdi.

Təsərrüfat ərazisində (hər üç kənddə) şərti yarasız torpaq sahələrinin (daşlı-şinqıllı, çayətəfi hissələrdə) əkin dövrüyyəsinə daxil edilməsi məqsədi ilə camaatı səfərbər edirdi, sahələrdən daşlar yığılırdı, daşınırdı, kol-kos təmizlənirdi... əkin yerlərinə çevrilirdi.

1965-1966-cı illərdə Yuxarı və Aşağı Şorça kəndlərinin aşağı hissəsində qovuşan dağ sularını arx-

sərrüfatı institutunun Baytarlıq fakültəsinə qəbul olunanda onu ilk təbrik edən babası Xıdır olub, nəvəsi ilə birlikdə Gəncə şəhərindən Bərdə rayonu, Yeni Daşkənd kəndinə (1918-1919-cu illərdə hay quldurlarının qətləmlərindən qurtulmaq burda məskunlaşan Basarkeçər mahalının cammatı yaşayan) gedərek qohumlarına gözdən keçirilmişdir.

Onun ailəsində üç övlad böyüyüb-oğlu Yaşar (1942) Rus dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə ali təhsil alıb, hazırda Göygöl rayonunda yaşayıyır, qızları Tərifə (1950) "Azərbaycan dili və ədəbiyyatı" fənnindən dərş deyib, Səlimnaz (1945) Şəmkir rayonu, Çardağlı kəndində yaşayıyır.

"Qərbi Azərbaycanın qurucuları" silsiləsindən "Otuzminçilər"dən biri Xıdır İbrahim oğlu...

Tarixi-coğrafi keçmiş baxımından eramızdan əvvəl Sak (İskit)-Oğuz tayfalarının (Kuman-Qıpçaq türklərinin) qədim yaşayış məskənlərindən olan Basarkeçər nahiyəsi (sahəsi 1151 kv.km, əhalisi 32 min nəfər) Göyçə gölü hövzəsi Şahdağ silsiləsinə və Qarabağ dağlıq yaylasına bitişik olmaqla, həm də bütünlüklə Türk-Müsəlman mənşəli yaşayış məntəqələrindən ibarət olmuşdur, 1988-ci ilədək nahiyənin milli etnogenetik və morfostuktur ürküblü 37 kəndinin yalnız üçündə-Tüstülü, Qırxbulaq, Yenikənd kəndlərində 1920-ci ildən sonra yerləşdirilmiş ibtidai insan-hay sürüsü mövcud olmuşdur.

Eramızdan əvvəl III-II minilliklərdə eski türkdilli tayfa-qəbilə itifaqlarının inzibati-ərazi vahidi kimi formalaşan Bütöv Azərbaycan sərhədləri hədudunda Göyçə mahalının zəngin tarixi-coğrafi keçmişinin bir mərhələsi də XX əsrin payına düşmüşdür. Göyçə gölü hövzəsinin cənub-şərqi tutan Basarkeçər nahiyəsinin Türk-Müsəlman əhalisi bu tarixi mərhələdə həm dövrün ağır sınaqları ilə üzlaşmış, həm də mahalın dirçəldilməsində, idarə edilməsində, iqtisadi-mədəni yüksəlişində böyük rol oynamışlar.

Bu cür soydaşlarımızdan biri də Sarı Yaquub kənd sakini Xıdır Molla İbrahim oğlu Quliyev (1912-1985) olub. İlk təhsilini tanınan din xadimi kimi atasından və kənd mədrəsəsinin dini-irfan sahiblərindən alsada, 1918-1920-ci illərdə hay kilsəsinin və hay-daşnak quldurlarının mahal boyu kəndlərə etdikləri silahlı basqıların onun təhsilinin davam etdirilməsinə imkan verməyib.

O da məlumdur ki, Məzrə çayı (Tərsa dağından başlayaraq Göyçə gölüne tökülür, uzunluğu 45 km) yaxınlığındakı Sarı Yaquub kəndi xüsusi Azərbaycan dövlətçiliq tarixində, milli sakral coğrafiyasında mühüm mərhələ təşkil edir. Böyük Səfəvi hökmdarı Şah İsmayıl Xətəinin (1487-1524) fərmanı ilə bu kənd Haqq övlüyəsi, sufi Şeyxi, İrfani-sinanılmış kərəmət yiyəsi, Haqq aşığı Seyid Hüseyn Məhəmməd oğluna-Miskin Abdala (1430-1535) nəsilbənosil bağışlanılıb, pay verilib. İlk vaxtlarda bu oba Zərgərli adlansa da, XIX əsrin ortalarından sonra Miskin Abdalın

1792 nəfər yaşayıb, indi isə boşalmış yurdlarda 100 nəfərə yaxın hay məskunlaşıb.

...1918-ci ilin aprel ayında atası-anası dünyalarını dəyişdiyindən böyük qardaşı Oruc (1855-1924), bacısı Tovuz (1905-1975) və balaca Xıdır öküz arabasına yüklədikləri palaz-paltarı, taxılı-avadanlıq, qabaqlarına qatıb sürdükləri mal-heyvanı, Tərsa və Keyli-Mehdi dağlarını aşaraq gətirirdilər Kəlbəcər nahiyəsinin Alolar kəndinə oba-babadan tanıdıqları bir evə. Aradan bir müddət keçəndən sonra ev yiyəsi "yetimlərin" malını dəbbəleyir, Oruc bu vaxt nahiyədə qulluq edən Osmanlı Türkiyəsinin zabitanına müraciət edir. Türk zabiti həmin adamı gətizdirir hüzuruna, onun uzun bığlarından tutub yuxarı qaldırır, bir-iki söyüş söyür və qırmancla onu döyəndən sonra məcburi köçkünlərin malını alıb qayıtarır özlərinə.

Türk əsgərləri Kəlbəcəri tərk edəndə Oruca deyiblər ki, biz gedirik, sizi burada incidəcəklər, odur ki, başqa yere köçün.

Ona görə də Oruc bacı və qardaşı ilə ordan gəlib məskunlaşırlar Laçın nahiyəsinin Minkənd kəndində.

Xıdır İbrahim oğlu 1920-ci illərin əvvəllərində xüsusi qabiliyyəti, ya-

bağlı ictimai-təşkilat işlərdə rəhbərlik etmişdir.

1920-ci ilin sonu, 1930-cu illərin əvvəlində Basarkeçər Xalq məhkəməsinə işləyəndə yanındakı yetim Suren Martirosyanın ali hüquqi təhsil almağını təmin etmiş, hətta məhkəmə işçisi Arçalus Qırıqorqyanla evləndirmişdir. 1980-ci illərdə Basarkeçər Xalq Məhkəməsinin hakimi S.Martirosyan olmuşdur.

1930-cu illərdə Qərbi Azərbaycanda kollektiv təsərrüfatların yaranmasında, bir-birinə yaxın kəndlərin (Qoşabulaq, Qayabaş və Sarı Yaquub) bərk kolxozda birləşərək kənd təsərrüfatının inkişafı da uzun illər təşkilatçı rəhbər kimi çalışmış Xıdır İbrahim oğlunun çiyinləri üzərinə düşmüşdür. 1942-1944-cü illərdə II Dünya müharibəsi cəbhələrində zabit kimi döyüşmüş, yaralanaraq geri qayıdıb, evvəlki vəzifələrini davam etdirmişdir.

25 mart 1955-ci ildə həyata keçirilən Mərkəzi Komitənin "Otuzminçilər hərəkəti"nin fəal üzvü kimi təsərrüfat rəhbəri kimi (kolxoz sədri seçilməklə) hər üç kəndin təsərrüfatının inkişafına nail olur.

Heyvandarlıq və əkinçilik istiqamətində təşəkkül tapan kolxozda sūd-əmtəə fərması, qoyunçuluq

la kəndə çəkdilərək (10 km məsafədə) təsərrüfatın əkin sahələrinin su təminatını həll etmişdir. Əlavə olaraq, Tərsa dağının Daşlı bulaqdan, Cərgəli bulaqdan həyəyanı sahələrə içməli su kəməri inşa etdirmişdi ki, nəticədə Dilican vadisindən yüksək sortlu meyvə ağaclarının (gavalı, alma, armud...) əkinini hər həyətdə yaşillığa çevrilmişdi.

Həmin sudan haylar Basarkeçər şəhərinə bir kəmər ayırmışdılar.

Qoşabulaq kəndinin 4000 hektara qədər münbit torpaqlarında taxıl, tütün, kartof... əkilirdi, meyvə bağları salınımışdı.1980-ci illərdə bu kənddə 7 su dəyirmanı fəaliyyət göstərirdi. Bu kənd Alban mədəniyyətinin əski tarixini özündə yaşadan qədim Türk-Müsəlman ocağı idi.

Qayabaş kəndinin əsasını da Türk tarakəmə elatından Hacı Qərib qoyub, XVIII əsrdə. 1873-cü ildə bu kənddə 131 nəfər, 1916-cı ildə 234 nəfər yaşayıb, 1918-1920-ci illərdə (13-20 aprel 1919-cu ildə güclü hücum edilib) həy-daşnak quldurlarının qətləməsindən sonra, 1922-ci ildə cəmi 149 nəfər qalıb.

Bu kəndlərin dirçəldilməsi, kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı elin-obanın ictimai-mədəni həyatında da Xıdır İbrahim oğlunun əməyi az olmayıb. Küsülü qohumları barışdırın, qan düşmənciliyini yatıran Ağsaqqal həm də bütün məclislərdə iştirak edərdi, dini mərasimlərdə qatılardı və milli dəyərlərin qorunmasına həssaslıqla yanaşardı.

1956-cı ildə Miskin Abdal ocağının xələfi Nəsim Ağa (1930-2010) ağır bağırısaq xəstəliyinə tutulmuşdu, Basarkeçər nahiyə xəstəxanasına onun müalicəsi üçün xərclər bahasına İrəvan şəhərindən tanınmış həkim gətizdirmişdir.

Davamçısı kimi qız nəvəsi Nəmət Novruz oğlu İsmayilova (1961) böyük ümid bəsləyirdi. O,1978-ci ildə Gəncə Kənd Te-

Bülbül xanım haqq dünyasına qovuşmuşdur.

Elin-obanın müdrik ağsaqqalı və hörmətli rəhbəri kimi Xıdır İbrahim oğlunun işğuzar həyatı da məhz Sarıyer yaylaqlarında sona çatmışdır. Orada yığılaraq ciddi zədə alaraq dünyasını dəyişmiş və Miskin Abdal qəbiristanlığında dəfn edilmişdir.

R.S. 1984-cü ilin güllü-çiçəkli yaz aylarının bir günündə Qoşabulaq kəndinə gələn Basarkeçər Rayon Partiya Komitəsinin I katibi, daşnak Q.Nurçanyan yanında olan rayon icraiyyə Komitəsinin sədri Zərbəli Qasım oğlu Qurbanova (1932-2000) deyir:

-Gözəl, mənzərəli, yaxşı kənddir, heyif ki, Türklər yaşayıyır...

R.S.S. Basarkeçər nahiyəsi və eyni adlı şəhər (nahiyə mərkəzi) hay kilsəsi ("Ermənistan" Ali Soveti Rəyaset həyəti) tərəfindən 11.06.1969-cu ildən "Vardenis" kimi adlanır, Sarı Yaquub kəndi 11.04.1991-ci ildən "Çağsadzor", Qayabaş kəndi-"Geğəməbək", Qoşabulaq kəndi-"Şatcrek", Nərimanlı (Hüseynquluşağı) kəndi isə "Şatvan", 1930-cu illərdə Bala Məzrə və Şişiqaya kəndlərinin torpaqları hesabına Türkiyə Cumhuriyyətindən, Fransadan, Yunanıstandan... köçürülən haylar üçün yaradılan (300-ə qədər evli) Yenikənd kəndi-"Noraget", Tüstülü kəndi-1928-ci ildə Van gölü ətrafından haylar bu kəndə köçürülüb, 1918-1920-ci illərdə Basarkeçər nahiyəsində qətləmə soyqırım törədən quldurbaşı A.Ozanyanın əsas qərarqahlarından biri bu kənddə olub, 1968-ci ildən "Lusakunk", Məzrə çayı-"Masrik" olub.

(Yazının hazırlanmasında həm də Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər nahiyəsinin Nərimanlı kənd sakini Hacı Novruz Məhəmməd oğlu İsmayilovun (1932) məlumatlarından istifadə olunmuşdur.)